

guia didàctica “SON” DE LA GUAGUA!

Un divertit recorregut per la música cubana

A PARTIR
DE
3 ANYS

Roger de Flor 291, 08025 Barcelona
T. 93 207 74 89, F. 93 207 74 89
info@kiddymusics.com

www.kiddymusics.com

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

Espectacles Pedagògics Musicals de KiddyMusics

Introducció

Els nostres espectacles musicals tenen un caire pedagògic i lúdic. Aquests són els principals objectius que ens proposem. És important acostar la música als nens i nenes com a eina de divertiment, de curiositat, d'expressió, de gaudir personal, etc. D'altra banda, els podem aprofitar com a eina d'aprenentatge, com un gran i atractiu expositor de nous coneixements.

Per a la pedagogia de la música és una eina molt atractiva, que ens permet reforçar, ampliar i introduir nous coneixements, sempre com una eina de suport al treball que es fa dins l'aula escolar. Per això és important que hi hagi un lligam entre l'espectacle i el treball d'aula. L'espectacle no pot ser quelcom aïllat dins d'una programació curricular. Aquesta és una de les raons de la present guia didàctica: preparar l'espectacle i reforçar-lo un cop vist.

Característiques dels Espectacles

Els nostres espectacles es basen en la vivència musical, en l'audició activa i participativa dels nostres espectadors. Tenen les següents característiques:

- Sostinguts principalment en l'actuació musical
- Qualitat musical de les interpretacions, gràcies a la col·laboració de músics de primera línia.
- Reforçats amb elements escènics i teatrals.
- Dissenyats i adaptats a edats concretes del nostre públic.
- Basats en la necessitat de cobrir objectius pedagògics dels projectes curriculars.
- Participació i proximitat.

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

Com introduir els Espectacles Pedagògics de KiddyMusics

La guia didàctica és l'ajut de què disposen els/les mestres per treballar els espectacles. Al llarg de la guia didàctica es presentaran diverses activitats que ajudaran als professors a establir una metodologia per al treball previ i posterior a l'activitat a realitzar. Aquestes tasques ajudaran a la millor comprensió i aprofitament de l'activitat, així com l'assoliment dels nous coneixements adquirits.

Treball previ

En tres àmbits: el conceptual, procedimental i social.

- Conèixer de manera prèvia el desenvolupament de l'espectacle.
- Proposar treballs que ajudaran a la millor comprensió dels continguts.
- Parlar a l'aula sobre l'actitud correcta davant una audició (la participació, el silenci, l'atenció, no aixecar-se a mitja actuació, no menjar, no córrer pels passadissos, estar ben assegut...)

Treball posterior

Un cop vist l'espectacle:

- Síntesi i reforç dels continguts de l'espectacle.
- Propostes de treball que consolidin els continguts.
- Valoració sobre el comportament dels infants a l'espectacle.

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

L'Espectacle “Son” de la Guagua

Desenvolupament de l'espectacle

Un empresari ha organitzat la inauguració d'una estació de GuaGua (autobusos) a Cuba. Per a la inauguració té pensat organitzar una mena de revetlla i per això ha contractat una banda de músics cubans que han d'arribar en Guagua. L'empresari no disposa de mitjans econòmics i per tant s'ho ha de fer tot, ell solet:

- Venda d'entrades per a la inauguració
- Presentador
- Venedor de refrescos
- Gravació amb càmera de vídeo
- Animador

Durant una connexió en directe amb la Guagua dels músics, aquests li comuniquen que hi ha una averia en el motor i que van en retard “però que arribaran”, d'aquí que l'empresari hagi d'animar la festa fins l'arribada dels músics. El soroll d'un motor “petardejant” ens fa preveure que la Guagua està a punt d'arribar, però aquesta es para just abans de l'estació. Els músics aniran apareixent en escena interpretant alguna història personal; la cantant té un nadó a qui ha d'atendre, el trompetista s'ha deixat la trompeta i interpretarà alguna melodia amb una trompeta de juguina, el percussionista s'ha quedat esperant el mecànic i serà substituït per l'empresari, etc... No passa res, la revetlla seguirà endavant tot esperant la reparació de l'averia de la Guagua, que una vegada feta s'incorporarà a la festa molt participativa, en la que es farà un recorregut pels estils més rellevants de la música cubana

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

Objectius didàctics

- Conèixer diversos estils de la música cubana
- Entendre l'ús dels ritmes en els estils de música
- Conèixer els orígens dels seus ritmes i melodies
- Escoltar els principals instruments de percussió
- Descobrir les influències de la música cubana en la música del segle XXI
- Fer que el públic assistent participi de manera activa aconseguint formar part del col·lectiu musical

Continguts didàctics

- Els principals estils de la música cubana
- Els Instruments més habituals
- El protagonisme de la 'Clave' dins els ritmes
- Les formacions musicals

A continuació desenvolupem una proposta didàctica amb activitats a realitzar de manera prèvia i posterior a l'audició. Els següents apartats serviran per familiaritzar els alumnes i docents amb l'activitat i amb els elements que es trobaran durant la presentació. Finalment es proposen diverses activitats a realitzar.

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

Preparant l'activitat

L'origen de la música cubana és vast, intrigant, dinàmic, fascinant, suggestiu i excitant. Dels seus nebulosos orígens fins al reconeixement que avui dia gaudeix, la música cubana ha crescut en dimensió i els seus aspectes folklòrics i populars han influenciat progressivament en la manera de fer música d'altres cultures.

El patrimoni folklòric cubà registra diferents elements d'integració i formes tant diferents que van, des de les supervivències africanes, hispanes i haitianes, fins les expressions totalment decantades, que com el son, el danzón i la rumba: guaguancó, yambú i Columbia, evidencien la aportació equilibrada d'aquestes tres arrels, amb un toc líric de l'òpera italiana i el teatre vernacle.

Una mínima influència francesa, aportada sobretot pels models basats en danses de Rameau, aparegueren a Santiago de Cuba de la mà d'esclaus haitians i terratinents francesos que havien fugit a la part oriental de Cuba després de les insurreccions a Haití, però de seguida va desaparèixer no deixant cap traça. La riquesa fonamental del folklore espanyol, barrejada amb el vigor de la música africana, va crear una exuberant i explosiu ordit musical.

Després dels seus inicis a mitjans del Segle XVIII, i de la seva formació i desenvolupament durant el segle XIX, la música cubana literalment explota amb gran força en l'escena internacional durant els anys que van de 1920-1930. Neix d'una amalgama de la música folklòrica espanyola i els ritmes africans, aquests darrers portats de Cuba pels esclaus negres procedents d'Àfrica.

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

Vist des del punt de l'harmonia i la forma, la música cubana no ha inventat res original, en canvi melòdic i rítmicament ha produït una col·lecció de procediments de fàcil identificació, els quals s'han passejat pel món sencer. El segle XIX és testimoni de la evolució d'aquesta música ballable rítmicament diferent dels models europeus.

Si el son oriental i “habanero” es desenvolupa i arriba a la seva plenitud entre determinats grups semi professionals (agrupacions de son, quartets, sextets i septets) emmarcats en zones urbanes, la rumba representa l'expressió de la creació popular del sector més humil de les zones urbanes, suburbanes (yambú i guaguancó) i rural (Columbia) del poble cubà ja integrat culturalment.

És inqüestionable que la rumba va tenir el seu origen en els sòrdids barracons on mal vivien amuntegats els esclaus africans i criolls i també en les “cuarterias” urbanes de La Habana conegudes també com “solares”.

El danzón es gesta mitjançant la contradansa francesa i la dansa ballable en el laboratori del teatre vernacle crioll i de la inspiració dels ballarins que cobrien la demanda ballable de saló, la ciutadina i la rural.

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

Els Instruments

Els instruments característics del gènere i el format instrumental han variat amb el pas del temps: en la corda es destaca el tiple i la bandúrria.

El llaüt cubà és l'instrument líder en la improvisació del punt, la guitarra és l'acompanyant per excel·lència i el tres és insubstituïble en la interpretació de “nengones, changüies i sones”

En la percussió: petits tambors que després esdevindran bongos; el guayo també conegut com a guïro en el punt i el son; el “machete” en el sucu suco; les maraques en el “changuï”; les claus (heretades de la rumba) per tocar punto i son, doncs el changüï tradicional no les porta; la “marímbula” (o la botijuela inicialment) que es substituirà a posteriori pel contra-baix i com a influència del septet sonero, s'uneix als conjunts guajiros, les trompetes.

Formacions Instrumentals

Combo

És la combinació de les diferents seccions orquestrals integrats per: piano o organeta, baix, bateria, saxo, guitarra prima o acompanyament elèctric.

A partir de 1960 proliferen a Cuba els combos. Introdueix les veus per ampliar la diversitat de gèneres: bolero, balada, cançó, guarachas i son.

Conjunt

És el resultat de la ampliació del septet, integrat generalment per: piano, contra-baix, 4 trompetes i 3 cantants. Els conjunts de “son” tenen com a element principal el tres i s'interpreta gèneres com el son, el bolero i la guaracha.

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

Jazz band cubana

És una agrupació que sorgeix de la influència de la música nord-americana a Cuba a partir dels anys 30 del segle XX. Està composta per trompetes, trombons, saxofons, piano, drums, percussió cubana (tumbadores, bongó, paila criolla), maraques, guïros i cantant. L'any de màxim esplendor serà al 1940. Amb aquesta agrupació els gèneres típics cubans adquireixen una nova forma d'expressió amb la incorporació de noves sonoritats.

Sextet

Agrupació del 1920, a La Habana, per interpretar “sones”. Format per: guitarra, bongó, maraques i claves. Al 1927 es va incorporar la trompeta, anomenant lo septet.

Trío

Agrupació que sorgeix durant el segle XX. Interpreta preferentment cançons, boleros, sones i guarachas. Com el seu nom indica està constituït per 3 cantants que toquen guitarra i maraques o només 3 guitarres.

Quartet

Tipus d'agrupació que té dues maneres diferents: una anomenada quartet de sones, que neix a principis del segle XX i està composta quasi sempre per guitarra, tres, botija i claves (el guitarrista i el claveró canten); una altra, el quartet vocal que sorgeix als voltants de 1950 i està format, naturalment per 4 veus diferenciades que canten tots els gèneres musicals.

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

Els estils musicals

Afrocubana

La música afrocubana té unes arrels clarament definides en els ritmes dels esclaus portats per la força des de l'Àfrica pels colonitzadors espanyols, a partir del segle XVIII i fins al segle XIX. Encara que vingueren de diferents ètnies, com efik, ararà, abakúa, ewe-fon i bantúes, sense cap dubte el qui més van aportar a la cultura cubana, especialment a la música, van ser els yoruba, amb la seva religió i sistemes de ball i els tambors batà. Per això moltes vegades a la música afrocubana se li diu música yoruba, però en general el seu origen es africà.

Els espanyols unien els barracons amb diferents ètnies per evitar agrupacions i rebel·lions, i per tant cadascun dels barracons es convertia en un mosaic de cultures, en el qual es barrejava creences, danses, música, etc..., tot fet de forma secreta, fins que van identificar els seus deus amb sants de la religió catòlica i començaren el procés de sincretització. És així com va sorgir la “santería” i també la música afrocubana. Ells van produir els seus instruments de percussió, encara que amb canvis en la seva morfologia i les seves funcions.

Bolero

Romàntic, cadenciós, suau i encisador. Les seves arrels sembla ser que estan als compassos de la contradansa del segle XVIII, amb alguns elements rítmics en formes de composició que apareixen al folklore cubà durant el segle XIX: el danzón i la havanera.

El típic bolero cubà va sorgir al voltant de 1840 i s'accepta com a primer Tristezas, escrit pel cubà José “Pepe” Sánchez a Santiago de Cuba l'any 1886; encara que alguns discrepen de la data, l'important és que aquesta peça va donar origen formal al gènere, amb l'acompanyament musical que anomenem “clàssic” (guitarres i percussió). El Bolero va evolucionar de música de cantines i penyes, a música de serenates.

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

Cha Cha Cha

El cha-cha-chá és un ritme que sorgeix com a part de la evolució de diversos gèneres musicals cubans dins l'anomenat “Complejo del danzón-son montuno i danzón fonamental”. Va ser creat pel violinista cubà i director d'orquestra

Enrique Jorrín al 1948, gràcies als seus experiments amb la forma, la melodia i el ritme del danzón. Precisament, el primer nom amb el que Jorrín va batejar les seves composicions musicals va ser: neodanzón, en una clara al·lusió a la nova creació que s'estava gestant.

El nom amb el que avui dia el coneixem va néixer amb l'ajuda dels ballarins, quan al inventar-se el ball que s'unia amb el ritme es podia sentir com els peus marcaven un so peculiar al rossegar el terra, justament en tres passos de ritme, similar al que per onomatopeia reproduïem al dir cha-cha-chá.

Guaracha

Gènere cantat i ballat de la música cubana, que com a manifestació musical popular, neix de la unió de lo hispà amb lo africà i en el seu text picaresc i satíric, reflexa assumptes de la actualitat de la illa. Va aparèixer com a element musical durant els primers anys del segle XIX, primer en boca del poble i després es va incorporar al teatre.

Companyies dels anys 1800 van iniciar el que més tard en dirien teatre “bufo” cubà, quan la guaracha va prendre importància, introduint personatges criolls que substituïen els espanyols, com a estructures similars a sainetes i entremeses de la península, però amb temes, personatges i parts musicals de caràcter nacional. Així va entrar en escena cubana la guaracha per romandre fins als nostres dies.

Com d'altres gèneres de la música cubana, la guaracha es fusiona amb altres ritmes per enriquir-los i d'aquí que sorgeixen: la guaracha-mambo, la guaracha-pregón, la guaracha-samba i altres modalitats.

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

Rumba

És una de les manifestacions musicals cubanes de major prestigi folklòric i popular que es va estendre cap a altres nacions i va ser declarada Patrimoni cultural de la illa. Els principals protagonistes van ser els negres lliures i els seus descendents, integrants de diferents ètnies africanes: lucumí, arará i gangàbantú, potser aquesta darrera la més significativa de totes.

La rumba cubana, composada per toques, cantos, balls i pantomima, generalment té un caràcter improvisat. Va sorgir durant el domini espanyol a Cuba, mentre es produïa l'expansió sucrera. Era típicament una dansa folklòrica afrocubana que servia com a ball de fertilitat. Es tenen referències històriques des dels segles XVIII i XIX, en barracons i dotacions d'esclaus, i en els camps i zones suburbanes com els “caseríos” propers a les fàbriques sucreres.

Son

Gènere vocal i instrumental ballable, rei quasi absolut de festes del camp i urbanes. Ballable per excel·lència, va néixer del poble des de l'arrel montana fins les seves més contemporànies manifestacions i es va establir en el gust popular. Ha sortejat amb èxit totes les èpoques, gràcies a la seva constant transformació en el seu so i estil. El principi bàsic d'estructura és: la Tornada i la Copla. Fonamentalment octosíl·laba, de funció descriptiva i improvisada. La tornada se sol presentar de manera molt breu, de vegades unes poques paraules o en petites frases com ara: Sí, señor, como no, o en curtes estrofes com la tan familiar de Miguel Matamoros: Tú me quieres dejar/yo no quiero sufrir/contigo me voy mi santa/ aunque me cueste morir.

A part dels indiscutibles valors i arrelament popular de no pocs gèneres musicals cubans, difícil seria comparar alguns d'ells amb la petjada que, en el decurs de moltes dècades, ha deixat el son en la història de la música cubana. Barreja del blanc i del negre, síntesi de melodies i ritmes europeus i africans cap altre ritme ha tingut tants i tant destacades figures: cantans, compositors, arrajador, agrupacions vocals i orquestrals de tot tipus.

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

Propostes didàctiques

Sentir la riquesa de la música en directe, gaudir d'un espectacle en un ambient especialment creat pel desenvolupament dels sentits, la sensibilitat, aprendre a recrear el temps fet música, és una tasca que no s'aprèn amb la assistència a un concert. És part d'un aprenentatge lent, i és per això que els alumnes que assisteixin per primera vegada, han d'anar preparats d'una manera especial perquè l'experiència sigui també especial i pels qui ja han assistit alguna vegada continuï sent enriquidor.

A més de les activitats prèvies proposades, es poden fer xerrades a la classe i parlar de com sentir la música, de com visualitzar-la, intentar saber què ens vol explicar, o quin es el moment més important. No cal només parlar dels aspectes més tècnics com ara: estructura, forma musical, anàlisi, et. Podem preparar, abans de l'espectacle, algunes de les línies d'interès i donar la importància en aquest sentit.

Activitats Prèvies

1. Escolta i comentari de tres dels diferents estils musicals cubans proposats a l'espectacle.

A partir de les definicions i petita història explicats a la present guia didàctica, escoltar els diferents estils proposats, i fer preguntes i comentaris a l'aula. Les preguntes es formulen en ordre ascendent de dificultat, per tal de omplir les diferents necessitats segons les edats.

a) Bolero

Exemple amb el bolero: Aquellos ojos verdes.

<http://www.youtube.com/watch?v=ZUzqg35MnLY> (fins al minut 1'53")

- Qui està cantant? És una persona sola (solista) o vàries? varies
- Escolteu de nou atentament l'acompanyament. Quan els cantants acaben una frase, que fan les guitarres? Prenen protagonisme amb un petit solo
- Quin ritme fa l'acompanyament de percussió? És constant o canvia rítmicament? Constant, és la pulsació. Que els alumnes intentin portar la pulsació amb els dits

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

---

b) Cha-cha-chá

Exemple auditiu:

<http://www.youtube.com/watch?v=K2WG2RjIOYU>

- Creieu que el cha-cha-chá està pensat per ser ballat o només escoltat?

A continuació veurem a una parella ballant.

<http://www.youtube.com/watch?v=ZzjI5L7IL98> (Aquest vídeo té una petita introducció de 17 segons).

- Piquem de mans quan els peus dels ballarins facin el moviment del cha-cha-chá. (El moviment corporal es marca amb el següent ritme: Paso - Paso - Cha,cha,cha / Negra- Negra - Dos corxeres - Negra).

c) Son

Exemple amb la cançó Son de la Loma:

<http://www.youtube.com/watch?v=PRDd7pp7Wjo>

- Una cançó com aquesta es pot tocar de moltes maneres diferents.

Exemples:

<http://www.youtube.com/watch?v=j7zcybQ484A> (Diferent instrumentació)

<http://www.youtube.com/watch?v=T5aykwwk48AU> (Versió amb instruments elèctrics, trompeta...)

- Quines són les diferències? En què s'assemblen? Sempre mantindran la base de percussió

- importància del ritme com a símbol d'identitat de la música cubana

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

---

2. Treball de ritmes i polirrítmies bàsics amb claus “CLAVES”

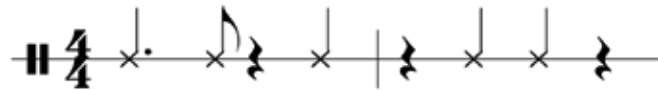
Aquesta activitat es pot plantejar de dues maneres, tenint en compte el nivell de lectura musical dels alumnes.

a) A base de repetició, com a exercici rítmic d'identificació auditiva.

b) Llegint els ritmes des de la pissarra, o bé copiant-los en un paper.

Ritme del son cubà (Exemple a <http://www.youtube.com/watch?v=SnjqxgtLJIA>):

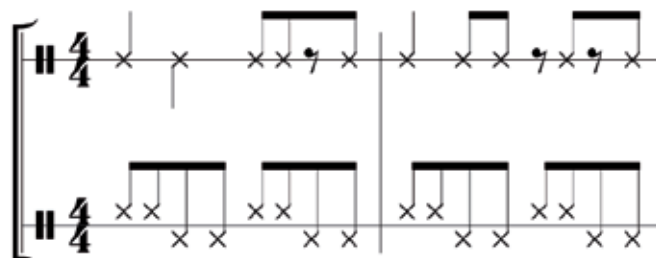
Lent:

Ràpid:

Polirrítmies:

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

Activitats Posteriors

Valoració de l'espectacle

Després d'haver assistit a l'audició, els alumnes i el mestre poden fer una valoració de l'activitat.

- Hem gaudit de l'activitat?
- Què ens ha agradat més?
- Quins instruments ens han ensenyat?
- Algú vol aprendre a tocar aquests instruments?
- Com ha estat el nostre comportament?

Fitxes de treball.

Les següents activitats s'estructuren amb un nivell creixent de dificultat, podent adaptar-les tant per a alumnes d'Educació Infantil com per als últims cursos d'Educació Primària, segons l'elecció del mestre.

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

---

1. Pinta els següents instruments. Te'n recordes de com es diuen?

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

---

2. Amb ajuda d'un mapa pinta CUBA

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

3. Uneix amb fletxes els instruments amb els seus noms

TROMPETA

CLAUS

CONTRABAIX

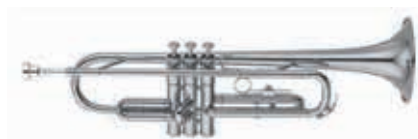
CANT/VEU

BONGOS

GÜIRO

GUITARRA

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

---

4. Assenyala la resposta correcta.

1. Quin dels següents estils NO pertany a la tradició musical cubana?

- a) Bolero
- b) Tango
- c) Cha - cha - cha
- d) Guaracha

2. En quina època es va expandir internacionalment la música cubana?

- a) Segle XVII
- b) Segle XIX
- c) Anys 1920-1930
- d) Anys 1980 - 1990

3. Quina és la característica fonamental que distingeix la música cubana d'altres tipus de música?

- a) El ritme
- b) La melodia
- c) La forma
- d) La harmonia

4. Quina de les següents formacions NO està present en la tradició musical cubana?

- a) El combo
- b) La jazz band
- c) L'orquestra simfònica
- d) El trio

Les respostes de la fitxa corresponent al exercici 4 són: 1: b) , 2: c) , 3: a) , 4: c)

guia didàctica

“SON” DE LA GUAGUA!

Repertori

Nana - “DRUME NEGRITA”

21

Rumba - “GUAGUANCO”

Son - “SON DE LA LOMA” (GUAGUA)

Cha Cha Chá - “YERBERO MODERNO”

Troba Tradicional - “CHAN CHAN”

Fusión - “LA GUAGUA” (Juan Luis Guerra)

Guaracha - “LA NEGRA TOMASA”

Conga - “PELLO EL AFROCAN”

“LA GUAGUA” (Célia Cruz)